

SOMATISOIVA POTILAS LÄÄKÄRIN VASTAANOTOLLA

Yleislääkäripäivät 2018

30.11.2018

Sami Räsänen LT, ayl

OYS, Yleissairaalapsykiatria

Sidonnaisuudet

- Lääketeollisuus: ei sidonnaisuuksia
- Suomen Psykiatriyhdistys Hallituksen jäsen
- Suomen Psykiatriyhdistys Yleissairaalapsykiatrian jaoksen pj
- Valtakunnallinen lääketieteellinen tutkimuseettinen toimikunta TUKIJA: varajäsen
- Valviran vakituinen asiantuntija

Mitä somatisoinnilla
tarkoitetaan?

Somatisaation määritelmiä I

”Kaikki somatisoi”

- Laajin määritelmä on deskriptiivinen, ei etiologiaan kantaa ottava: Käsittää kaiken ja käytännössä kaikilla ihmisillä ainakin joskus ilmenevän toiminnallisen oireilun (ei orgaanista syytä) tai sairauden pelon
  - Lähtökohtaisesti sitä ei voi pitää epänormaalina eikä lääketieteellisenä ilmiönä.
  - Se ei ole psykiatrinen häiriö eikä diagnostinen ryhmä, vaan se voi eri asteisena ilmiönä liittyä kenen tahansa elämään, kaikkiin psykiatrisiin häiriöihin ja fyysisiin sairauksiin
  - Somatisaatiosta tulee lääketieteellinen ongelma siinä vaiheessa, kun potilas hakee oireisiinsa apua, ja erityisesti silloin, kun avun hakeminen on toistuvaa eivätkä tutkimukset saa potilasta vakuuttumaan oireiden viattomuudesta

Somatisaation määritelmiä II

”Somatisoivat hoitoon hakeutuvat potilaat”

- Somatisaatiota on määritelty muutoin samankaltaisesti kuten edellä, mutta rajatummin, koskien hoitoon hakeutuvia potilaita: ”Taipumus kokea ja kommunikoida somaattisella hädällä ja oireilla, joita eivät selitä patologiset löydökset, mutta potilas ajattelee niiden syynä olevan fyysisen sairauden ja hakee niihin lääketieteellistä apua”.
- Samankaltainen kuin lääketieteellisesti selittämättömät oireet (MUS /Medically unexplained symptoms), jotka on määritelty voimakkuudeltaan vaihteleviksi, pitkäaikaisiksi ruumiillisiksi oireiksi, jotka aiheuttavat usein toimintakyvyn alenemista, ja joille ei löydy selvää orgaanista syytä.
- Sisältää myös psyykkisen tilan aiheuttamat oirekuvat

Somatisaation määritelmiä III

”Oireet johtuvat psyykkisestä tilasta”

- Kolmas määritelmä ottaa kantaa oireilun psykologiseen etiologiaan: Somatisaatio on psykologinen puolustusmekanismi tai psykodynaamiselta pohjalta nouseva ilmiö, missä psyykinen ahdistuneisuus ja pyrkimys hallita sitä aiheuttaa somaattista sairautta muistuttavia oireita

= psykosomaattisia oireita, joilla tarkoitetaan psyykkiseltä pohjalta syntyviä toiminnallisia somaattisia häiriötiloja

Somatisoinnin ja toiminnallisen
oireen/häiriön yhteys
ja yleisyys

Toiminnallinen oire yhteisenä nimittäjänä

- Toiminnallisella oire = yleisnimitys kaikille etiologialtaan erityyppisille oireille, joiden syynä ei ole orgaanista patologiaa
- Käyttökelpoinen nimitys myös psykosomaattisille ja emootioiden/affektien (esim. ahdistus) aiheuttamille oireille
- Toiminnallisista oireista on käytetty myös muita termejä, esim. MUS (medically unexplained symptoms)
- Toiminnallinen oire -nimitys on käyttökelpoinen, koska se on tuttu lääketieteen eri erikoisaloilla ja potilaiden on se helppo hyväksyä, kun se ei ota kantaa oireen etiologiaan kuten esim. psykogeenisyyteen

Mitä ovat toiminnalliset häiriöt?

- Kirjallisuudessa toiminnallisista häiriöistä käytetään termiä functional disorders.
- Oireyhtymiä, joissa toiminnalliset oireet toistuvat samankaltaisina eri potilailla
- Haittaavat toimintakykyä ja elämänlaatua
- Syy ei selviä perusteellisissakaan somaattisissa ja psykiatrisissa tutkimuksissa
  - Ei ole orgaanista patologiaa
  - Ei ole psykosomaattinen oire
- Nykyinen ymmärrys eri toiminnallisista häiriöistä tukee sitä, että **eri toiminnalliset häiriöt ovat saman häiriön eri ilmenemismuotoja** ja taustalla vaikuttavat samat sentraalisesti ohjatut mekanismit

Toiminnallisia oireita ja häiriöitä eri erikoisaloilla

Wessely ym. 1999, Stone ym. 2005

- Neurologia – jännityspäänsärky, toiminnallinen heikkous, sensoriset oireet, ei-epileptiset kohtausoireet
- Reumatologia – fibromyalgia
- Korva-, nenä- ja kurkkutaudit – palan tunne kurkussa, toiminnallinen dysfonia, toiminnallinen dysfagia
- Gynekologia – krooninen lantiokipu, premenstruaalioireyhtymä
- Gastroenterologia – ärtyvä paksusuoli, toiminnallinen dyspepsia, krooninen vatsakipu
- Ortopedia – krooninen alaselkäkipu
- Kardiologia – atyyppinen rintakipu
- Infektiosairaudet – krooninen väsymysoireyhtymä
- Keuhkosairaudet – hyperventilaatio
- Ympäristölääketeide - multiple chemical sensitivity syndrome, kemikaaliyliherkkyys
- Hammaslääketeide – leukanivelen toimintahäiriö, epätyypillinen kasvokipu

Toiminnallisten oireiden yleisyydestä

- Väestössä toiminnallisia oireita n. 20%:lla
- 15-25%:lla (jopa 50%:lla) perusterveydenhuollon uusista potilaista esiintyy toiminnallisia oireita (Fink 2002, Aggarwal et al. 2006)
- Yleissairaalan uusien pkl-potilaiden oireista 2/3 selittyy somaattisella sairaudella, 1/3 ei (Sharpe M 2007, Carson 2003)
- Terveyspalveluiden suurkuluttajilla 20-25%:lla
MUS

Mistä somatisaatio johtuu?

Somatisaation etiologiasta

- Somatisaation etiologiasta ei ole yhtenäistä käsitystä ja sen sisällä on heterogeeninen ryhmä sairauksia
- Genetiikka, ympäristövaikutukset, neurobiologia, psykologia
- Lääketieteen kehityksen myötä ymmärrys sen mahdollisista syytekijöistä on lisääntynyt ja samalla myös ymmärrys mielen ja ruumiin yhteyksistä on kasvanut
- Myös psykologisissa ilmiöissä on fysiologinen vaste. Oire ei synny fysiologisessa tyhjiössä.

Somatisaation etiologiasta

- Keskushermoston hälytysjärjestelmä aktivoituu => fysiologiset vasteet elimistön puolustusjärjestelmässä, tahdosta riippumattomassa hermostossa ja immunologisessa järjestelmässä synnyttävät oireita eri elinjärjestelmissä
- Sentraalisen herkistymisen teoria: Keskushermosto aktivoituu tavallisista, myös psykologisista stimuluksista ja aiheuttaa oireita

Somatisaation etiologiasta

- Kroonisessa kivussa ”kipumuisti”, joka aktivoituu ja aiheuttaa kipukokemuksen ei kivuliailla stimuluksilla (Flor H. 2002, 2003, 2014, Hermann C. et al. 2006)
- Ympäristöherkkyydessä oireilua ja aivojen aktivaatiota, vaikka altisteet poistettu
- Konversiohäiriössä toiminnallisissa aivokuvantamisissa eroja terveisiin kontroleihin ja ei-oireilevaan puoleen (Boeckle et al 2016)

Somatisaatio psykologisena ilmiönä

- Psykologinen puolustusmekanismi: ”kroppa tulee avuksi”, kun ei enää jaksa psyykkisesti, kun vaaditaan itseltä enemmän kuin mihin voimavarat riittävät, kun ei kykene käsittelemään tunteita psyykkisellä tasolla, suojaudutaan ristiriidoilta ja psyykkiseltä kivulta
- Käytännössä kaikilla ihmisillä ainakin joskus ilmenee Vrt. lapset
- Osalla taipumus kokea ja kommunikoida somaattisella hädällä ja oireilla

Somatisaatio psykologisena ilmiönä

- Psykodynaamisesti tarkasteltuna potilas tarvitsee tämän somatisaatio-oireen psyykkisen tilan takia, mutta tarve on potilaalle yleensä tiedostamaton
- Hoivaa, huomiota, tukea, ”ihmissuhteita”, hyväksyty tie lääkäriin ja hoitoon, ”lupa” väsähtää...
- Yksi tärkeä tehtävä somatisaatio-oireella on tuoda psyykkisen avun tarve julki, vaikka tarve esiintyykin kätkettynä
- Ei ole kyse simulaatiosta, millä tarkoitetaan tahallista oireista valehtelemisestä ja millä tavoitellaan tietoisesti sekundaarihyötyä

Psykiatriset häiriöt ja somatisaatio

Psykiatristen häiriöiden yhteys toiminnalliseen oireiluun

- Mikä tahansa psykiatrinen häiriö vaikeuttaa fyysistä oirekuvaa ja vaikuttaa sairauskokemukseen
- Minkä tahansa psyykkisen häiriön aiheuttama ahdistuneisuus voi näyttäytyä fyysisenä oireena
- Psykiatrisia häiriöitä enemmän kuin keskimäärin kroonisissa somaattisissa sairauksissa
  - Ahdistuneisuushäiriöitä tai depressiota 30 – 50%:lla potilaista. (Laajempi psykiatristen häiriöiden kartoitus puuttuu)

Somatisaation ilmeneminen psykiatrisissa häiriöissä

I) Somatoformiset eli elimellisoireiset häiriöt (oireyhtymät, joissa somatisaatio-oireita, esiintyvyys 6 %, samaa luokkaa kuin masennustiloilla)

- Pääpiirteenä toistuva fyysinen oireilu ja pyrkiminen lääketieteellisiin tutkimuksiin, vaikka löydökset ovat toistuvasti normaaleja ja lääkärit vakuuttavat, etteivät oireet viittaa somaattiseen sairauteen.

II) Muihin psyykkisiin häiriöihin liittyvä somatisaatio

- Esim. masennuksessa lisääntynyt kipuherkkyys, ahdistuneisuushäiriöissä autonomisen hermoston säätelmiä oireita, psykooseissa psykoottiset tulkinnat

III) Persoonallisuuteen ja muihin ominaisuuksiin liittyvä somatisaatio

- Esim. persoonan vaativuus, kognitiivinen kapasiteetti, aleksitymia

Minkälainen on somatisoiva
potilas?

Somatisoiva potilas

- Hakeutuu somaattisiin tutkimuksiin
- Suurimmalle osalle riittää yksittäinen käynti
- Jos vaikeampi => toistuvia vo käyntejä
- Hyvin usein oireita useammasta eri elinryhmästä
- Oireet vaikuttavat merkittävästi toimintakykyyn, vaikka löydökset vähäisiä. Sitten kun vaivat ovat pois...
- Ei miellä elämäntapahtumien yhteyttä somaattiseen oireiluun, vaikka yhteys voi olla täysin ilmeinen
- Vastuu vaivoista terveydenhuollolle, mistä vaaditaan ratkaisua
- Ei miellä sairastavansa psyykkisesti, vaikka somatisoinnin taustalla voi olla "mikä vaan" psyykinen häiriö
- Ei suostu psykiatriisiin tutkimuksiin

Somatisoiva potilas terveydenhuollossa

- Rasittavia, ”väärin sairastavia”, aikataulut sekoittavia potilaita
- Moralisoidaan herkästi
- Pidetään terveinä, itse aiheutettua
- Ei ymmärretä tiedostamattomuutta
- Etuisuudet tiukassa
- Konsultaatiosta toiseen
- Toiminnallisia oireita/oireyhtymiä kutsutaan eri erikoisaloilla ja eri ympäristöissä eri nimin. Päälekkäisyys huomattavaa.

Somatisaation tutkiminen ja hoito

Somatisaation tutkiminen

- Riittävät somaattiset tutkimukset
- Selvitä onko / onko ollut oireilua eri elinryhmissä
- Ei pelkästään päivystysaikoja (aika ei mene päivystyksellisen ongelman ratkaisuun)
- Tutkiminen edellyttää useita tapaamisia, pitää päästä puhumaan elämäntapahtumista oireiden sijaan
- Kunnan anamneesi mahdollistaa elämäntapahtumien yhdistämisen oireiluun ja ymmärryksen siitä, miksi potilas reagoi näin
- Hoitosuhde keskeinen, pystyy ottamaan puheeksi
- Psykiatristen häiriöiden kartoitus (erityisesti masennus ja ahdistus)

”Nyrkkisääntöjä”

- Mitä useampi vaiva, niin sitä todennäköisemmin mukana psyykkisiä ongelmia
- Mitä selkeämpi ja tarkkarajaisempi vaiva, niin sitä vähemmän psyykkisiä ongelmia ja päinvastoin
- Yleisin tutkimaton alue on psyykkinen tila

Somatisaation hoito

- Somatisointiin ei ole Käypä hoito –suosituksia. (Useassa Euroopan maassa on kansalliset hoitosuositukset toiminnallisten häiriöiden hoitoon)
- Perustana luottamuksellinen hoitosuhde ja seuranta, yleis-/työterveyslääkäri + psykologi yleensä riittää
- Potilaan rauhoittaminen, huolia vähentävä informaatio, oireisiin liittyvien pelkojen lievittäminen. Psykoedukaatiota mekanismeista = normalisoiva selitys
- Varo iatrogenistä haittaa!
  - Esim. toimenpiteet ja huumaavat lääkkeet
- Samanaikaisten psyk. häiriöiden (esim. masennus, ahdistuneisuus) hoito. Masennuslääkkeet myös somatoformisissa häiriöissä
- Psykosomaattisen mahdollisuuden kertominen – ”voi olla taustalla” = mielen prosessoinnin aloitus

Somatisaation hoito, jos oireisto jatkuu

- Jos oireisto jatkuu viikkoja-kuukausia ja toiminnallinen haitta merkittävä: työkyky alentunut
- Oireen määrittämän erikoisalan erikoislääkärin konsultaatiot
  - Suljetaan pois somaattinen sairaus, vähennetään oireisiin liittyviä pelkoja ja mahdollisia vääriä käsityksiä, tarpeettomien diagnostisten lisätutkimusten lopettaminen, kannustetaan psykososiaaliseen arvioon
  - Psykoedukaatiota mekanismeista
- Lääkehoidot. Esim. trisyklisillä kohtalainen näyttö somatoformisissa häiriöissä.
- Oireiden mukaan erityistyöntekijöitä (fysioterapia, toimintaterapia, puheterapia jne.)

Somatisaation hoito, jos oireisto jatkuu

- Psykiatrin konsultaatio
  - Jos asianmukaiset selvitykset ja esim. masennuslääkekokeilu ei ole auttanut potilasta
  - Jos potilaalla on ilmeinen psykiatrinen häiriö, millä vaikuttaisi olevan yhteys oireiluun
  - Terveyspalveluiden suurkuluttajista
  - Jos psykosomaattinen oireilu tai psykiatrinen häiriö mukana, niin psykiatrinen hoito (terapiat, lääkehoito). Vähitellen hoidon painopisteen siirto psykiatialle...

Vaikean somatisaation hoito

- Jos oireisto aiheuttaa pitkiä sairauslomajaksoja, työkyky vakavasti uhattuna, työkyvytön
- Hoito- ja kuntoutussuunnitelma erikoissairaanhoidossa: Moniammatillinen somaattinen, psykologinen/psykiatrinen ja toiminnallinen arvio ja kuntoutus. Kokemusasiantuntijan tuki.
- Kansainvälisesti on olemassa kuntoutusmalleja
- Lääkehoito
- Pitkäaikaiss seuranta yleislääkärin vastaanotolla

Näyttö toiminnallisten häiriöiden hoidosta

Hoito	KVO	Fibro- myalgia	Ärtynyt paksusuoli	Rintakipu	Moni- oireinen
Mas.lääke	+	+++	+++	?	++
Fyysinen harj.	+++	+++	?	?	+
CBT	+++	+++	+++	++	+++

- + heikko näyttö
- ++ kohtalainen näyttö
- +++ vahva näyttö
- ? Ei näyttöä tai tutkimuksia

Henningsen 2007, 2018
Schröder 2011, 2014

Somatisaation psykiatrisesta hoidosta

- Keskeistä mielen ja kehon yhteyden tarkastelu, löytäminen, lähestyminen
- Traumojen ja tunteiden käsittely keskeistä
- Tavoite: Oire käy tarpeettomaksi
- Kognitiivinen, psykodynaaminen ja traumaterapiat
- Dg:n mukainen lääkehoito
- Psykiatrisessa hoidossa somatiikan tuki keskeistä. Somaattinen hoito kulkee mukana: fysioterapia, somatiikan sovitut kontrollit jne.

Jos ei ole psykiatrista häiriötä

- Somatiikan ja psykiatrian diagnostisista tutkimuksista (kudos- ja psyykenvaurion etsimisestä) aktiiviseen kuntoutukseen
- Hoidon ja kuntoutuksen tavoitteena toimintakyvyn kohentaminen
- Potilaan aktiivinen rooli on tärkeä
- CBT, ryhmämuotoinen kuntoutus jne.
- Mitä Suomessa on tarjolla? Kartoitus menossa

KIITOS MIELENKIINNOSTA!